

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกัมพูชา และฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๑๐)

ภารดี มหาจันทร์*

ความสัมพันธ์กับกัมพูชา ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

กัมพูชาเป็นทั้งประเทศเพื่อนบ้าน แหล่งวัฒนธรรมและแหล่งทรัพยากรที่มีการพึ่งพาแลกเปลี่ยนกันมาแต่อดีตในสมัยที่บรรพบุรุษไทยเริ่มก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งราชอาณาจักรกัมพูชา ได้พยายามผูกสัมพันธ์ทางเครือญาติกับผู้นำไทยในสมัยนั้น ด้วยการมอบพระธิดา พระแสงขรรค์ชัยศรี และราชทินนาม “กมรเตงอัญศรีอินทราทิตย์” ให้แก่พ่อขุนผาเมือง และพ่อขุนบางกลางหาวที่ร่วมกันขับไล่ขอมสมาดโหล่นลำพงออกไป และสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้นบริเวณสองฟากแม่น้ำยม (สุโขทัยและศรีสัชนาลัย)

ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (พ.ศ. ๑๘๕๓) ผู้นำคนไทยทางลุ่มน้ำเจ้าพระยา ได้สถาปนาอาณาจักรอยุธยาขึ้น และเริ่มขยายอิทธิพลทางการเมืองการปกครองเข้าไปยังอาณาจักรกัมพูชา ในขณะเดียวกันก็ยอมรับแนวคิดทางการเมืองการปกครองในระบอบเทวราชของอินเดียจากอาณาจักรกัมพูชามาปรับใช้ในการปกครองอาณาจักรอยุธยา

ในทศวรรษที่ ๒๓๑๐ เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เริ่มสถาปนาศูนย์อำนาจทางการเมืองการปกครองของไทยขึ้นมาใหม่ที่กรุงธนบุรี ในระยะต้นไทยก็ได้ซื้อข้าวจากอาณาจักรกัมพูชามาบรรเทาความอดอยากหลังสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐

* รองศาสตราจารย์ ประธานกรรมการประจำหลักสูตรไทยศึกษามหาบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

สถานการณ์ที่เอื้ออำนวยให้ไทยเข้าไปมีอิทธิพลทางการเมืองการปกครองในกัมพูชาอีกครั้งหนึ่ง คือ ความขัดแย้งในหมู่ชนชั้นผู้ปกครองของอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งเป็นเหตุการณ์ต่อเนื่องมาจากสมัยกรุงธนบุรี กล่าวคือ ฟ้าทะละหะ (แบน) ผู้สำเร็จราชการกัมพูชาที่สามารถกำจัดอิทธิพลของฟ้าทะละหะ (มู) และสมเด็จพระเจ้าพระยา (โต) ได้สำเร็จ และขึ้นปกครองกัมพูชาในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ แต่ไม่สามารถจะรักษาความสงบในราชอาณาจักรได้ เพราะกลุ่มผู้นิยมสมเด็จพระเจ้าพระยา (โต) ไปชวนพวกแขกจามมาทำสงครามกับกัมพูชา ฟ้าทะละหะ (แบน) ผู้ไม่ได้จึงพาพระโอรสและพระธิดาของกษัตริย์กัมพูชา (คือ นักร้องเองและพระพี่น้องทั้งสาม คือ นักร้องแป้น นักร้องอิน นักร้องเภา) และพระยากลาโหม (ปก) เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ได้ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงนักร้องเองไว้เป็นพระราชบุตรบุญธรรม ส่วนพระพี่น้องอีกสององค์ คือ นักร้องอิน และนักร้องเภา ต่อมาได้เป็นพระสนมเอกของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งฟ้าทะละหะ (แบน) เป็นเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ ยกทัพไปปราบแขกจามในกัมพูชาแล้วโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการปกครองกัมพูชาไว้ชั่วคราว (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๐๕, หน้า ๘๖ - ๘๘) ต่อมาเมื่อนักร้องเองเจริญพระชันษา

ครบผนวช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผนวชคราวเดียวกับพระราชโอรส เมื่อลาสิกขาบทแล้วได้ทรงสถาปนาเป็นพระนารายณ์ราชาธิบดีศรีสุริโยพรรณฯ กลับไปครองกรุงกัมพูชา (สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔, หน้า ๗) ในปี พ.ศ. ๒๓๓๗ ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงขอเมืองพระตะบองและเสียมราฐ ซึ่งอยู่ติดกับเขตแดนไทยให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ปกครองขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ซึ่งพระนารายณ์ราชาธิบดีศรีสุริโยพรรณฯ ก็ยินดียกถวายแต่ในรัชสมัยต่อมาดินแดนดังกล่าวกลายเป็นเหตุให้กัมพูชาหมางใจกับไทย

สมเด็จพระนารายณ์ราชาธิบดีศรีสุริโยพรรณฯ เสด็จทิวงคตในปี พ.ศ. ๒๓๔๐ มีพระโอรสพระธิดา ซึ่งยังทรงพระเยาว์ ๕ องค์ คือ นักร้องจันทร์ นักร้องพิม นักร้องสงวน นักร้องอิม และนักร้องด้วง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ฟ้าทะละหะ (ปก) เป็นผู้สำเร็จราชการ และดูแลนักร้องจันทร์ไปจนกว่าจะเจริญวัยพอจะปกครองแผ่นดินได้ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๔๕ นักร้องจันทร์เจริญพระชันษาได้ ๑๖ ปี สมเด็จพระเจ้าพระยา (ปก) จึงพานักร้องจันทร์มาเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ อภิเษกนักร้องจันทร์เป็นสมเด็จพระอุทัยราชา เจ้ากรุงกัมพูชา ส่วนฟ้าทะละหะ (ปก) ถึงอนิจกรรมก่อนจะกลับไปกัมพูชาด้วยพระอุทัยราชา

พระอุทัยราชามีเรื่องหมางใจกับไทย
หลายเรื่อง กล่าวคือ

๑) ถูกพระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชตำหนิต่อหน้าพระ
ราชวงศ์และเสนาบดี ที่เข้าไปถวายบังคมลาที่
พระที่นั่งไพศาลทักษิณ โดยมีใ้รื้อให้เสนาบดี
กราบทูลเบิกตัวตามประเพณี

๒) เมื่อกลับไปกัมพูชาแล้ว เกิดมี
เรื่องวิวาทกับขุนนางชื่อพระยาเดโช พระยาเดโช
หนีเข้ามากรุงเทพฯ พระอุทัยราชามีหนังสือ
มาขอตัวพระยาเดโช แต่ไม่พระราชทานให้

๓) เมื่อกรมพระราชวังบวรสุริสิง-
หนาทเสด็จทิวงคต พระอุทัยราชามีหนังสือ
กราบทูลขอนักองอีกกับนักองเภากลับไปอยู่
กัมพูชา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า-
จุฬาโลกฯไม่ทรงอนุญาต เพราะนักองอีและ
นักองเภามีพระเจ้าลูกเธอกับกรมพระราชวัง
บวรมหาสุริสิงหนาท ไม่ควรให้เจ้าจอมมารดา
ทั้งสองพลัดพรากกับพระเจ้าลูกเธอ

๔) เมื่อพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ถึง
อสัญกรรม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า-
จุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
แต่งตั้งให้บุตรชายของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์
(แบน) ดำรงตำแหน่งแทน (ปกครองเสียมราชู
และพระตะบอง ต่อมา) ทำให้พระอุทัยราชา
ไม่พอใจ

๕) เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสวรรคต พระ
อุทัยราชาก็มิได้เข้ามาถวายบังคมพระบรมศพ
ตามโบราณราชประเพณี กลับส่งนักองอ้อม

กับนักองสงวนเข้ามาแทน พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัยจึงทรงพระกรุณา-
โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นักองสงวนเป็นพระ
มหาอุปโยราช นักองอ้อมเป็นพระมหาอุปราช
แห่งกรุงกัมพูชา

เมื่อคณะจากกรุงกัมพูชาจะกลับไป
บ้านเมืองของตน พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
เลิศหล้านภาลัยทรงมีหนังสือฝากไปถึงพระ
อุทัยราชาเพื่อขอกำลังทัพกัมพูชามาช่วยด้าน
กองทัพพม่า ซึ่งกำลังจะยกเข้ามารุกรานไทย
พระอุทัยราชาซึ่งมีเรื่องหมางใจไทยอยู่หลาย
ประการดังกล่าวแล้วข้างต้น จึงมีหนังสือมา
ทางกรุงเทพฯ ว่ากัมพูชาเตรียมจะยกกองทัพ
มาช่วยอยู่แล้ว แต่ขุนนางเป็นกบฏจึงต้องขอ
งดกองทัพไว้ก่อน พร้อมกันนั้นก็จับขุนนาง
กัมพูชาที่นิยมไทย และเตรียมจะเกณฑ์กำลัง
คนมาช่วยไทยประหารเสีย แต่ขุนนางผู้หนึ่ง
ชื่อพระยาสังคโลกรู้ตัว และหนีไปเมืองไทย
ได้ พระอุทัยราชาจึงมีหนังสือไปขอพึ่งพระ
บารมีของพระเจ้ากรุงเวียดนาม ทางเวียดนาม
จึงจัดทัพเข้าไปในกรุงกัมพูชา พระอุทัยราชา
เองก็แต่งทัพออกไปตั้งมั่นตามด่านที่ติดต่อกับ
ไทยทุกทาง

หลังจากเหตุการณ์ครั้งนั้นแล้ว พระ
อุทัยราชากับนักองสงวนก็มีความหวาดระแวง
ไม่ไว้ใจกัน พระอุทัยราชานิยมข้างเวียดนาม
แต่นักองสงวนนิยมข้างไทย ต่อมานักองสงวน
กับพรรคพวก ๘ คน และไพร่พลอีกประมาณ
๑๐๐ คนเศษ ได้พากันหนีพระอุทัยราชามาอยู่ที่
เมืองโพธิสัตว์ พระอุทัยราชาส่งคนไปเกลี้ย-

กล่อม ๒ ครั้ง นักองสวณก็ไม่ยอมกลับ พระยาอภัยภูเบศร์จึงมีหนังสือกราบบังคมทูล มาทางกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธ- เลิศหล้านภาลัยทรงพระราชดำริว่าพี่น้องวิวาท กันเหตุการณ์จะลุกลามหนักขึ้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามรราช (น้อย) คุณกำลังไปเมือง พระตะบอง และเชิญหนังสือออกไปไกลเกลี่ย ให้คืนดีกัน

ต้นปี พ.ศ. ๒๓๕๕ พระอุทัยราชา แต่งกองทัพออกตามจับนักองสวณหลายทาง พระยามรราชยกกำลังลงไปเมืองโพธิสัตว์ ทราบว่าพระอุทัยราชาส่งกองทัพมาตั้งอยู่ที่ ตำบลริวณาก จึงมีหนังสือไปถึงพระอุทัยราชา ถึง ๒ ครั้ง แต่พระอุทัยราชาไม่ยอมรับ หนังสือ กลับให้ขุนนางขับไล่ผู้ถือหนังสือไทย เจ้าพระยามรราชจึงพานักองสวณยกทัพไปที่ ริวณาก กองทัพกัมพูชาจึงทั้งค่ายกลับไป รายงานพระอุทัยราชา พระอุทัยราชาจึงอพยพ ครอบครัวและทรัพย์สินสมบัติหนีออกจากเมือง บันทายเพชร นักองอ้ม นักองด้วง ซึ่งตาม พระอุทัยราชาไปด้วย เกรงจะถูกหาว่าเป็นกบฏ จึงพาสมัครพรรคพวกหนีกลับขึ้นมาสมทบอยู่ กับกองทัพไทย เจ้าพระยามรราชทราบว่า พระอุทัยราชาหนีไปไซ่ง่อน จึงมีหนังสือแจ้ง ไป ๒ ฉบับ ถึงพระอุทัยราชาฉบับหนึ่ง และ ฮ่องคำกุน (ขุนนางเวียดนามที่นำเสด็จพระอุทัย- ราชาไปเวียดนาม) ฉบับหนึ่ง ซึ่งแจ้งให้ทราบว่ามิได้ยกกำลังมาปราบปรามแต่มีรับสั่งให้มา ไกลเกลี่ยให้พี่น้องปรองดองกัน ทั้งสองมิได้ มีหนังสือตอบมาแต่อย่างไร

เจ้าพระยามรราชรอหนังสือตอบอยู่ ตลอดฤดูแล้งก็มีได้รับ เข้าใจว่าคงเป็นอุบาย ของเวียดนามที่จะถ่วงเวลาไปจนถึงฤดูน้ำจึงจะ ยกทัพเรือมาโจมตีกองทัพไทย จึงปรึกษากันว่าจะกวาดต้อนผู้คนจากเมืองบันทายเพชร พนมเปญ และกำปงหลวงไปอยู่ที่เมือง พระตะบองทั้งให้เมืองดังกล่าวเป็นเมืองร้าง ให้ พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองอยู่ฟังราชการ ที่บันทายเพชร ส่วนนักองสวณ นักองอ้ม และนักองด้วง เจ้าพระยามรราชทูลเชิญให้ เข้ามากรุงเทพฯ และพักอยู่ที่บ้านเดิมของ สมเด็จพระนารายณ์ราชาธิบดีศรีสุริโยพรรณฯ ที่ริมสะพานบ้านเขมร นักองสวณอยู่ต่อมาได้ ๔ ปี ก็เสด็จทิวังคตลงเหลือแต่นักองอ้มนักองด้วง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๐๕, หน้า ๑๐๑)

เมื่อพระชนนีของพระเจ้าเวียดนาม ยาลองสิ้นพระชนม์ ไทยได้แต่งทูตไปคำนับ พระศพตามประเพณี และมีพระราชสาสน์ไป ถวายพระเจ้าเวียดนามยาลองเล่าเหตุการณ์ เกี่ยวกับพระอุทัยราชาและพระอนุชาให้ฟัง ทางด้านพระเจ้าเวียดนามยาลองได้มีหนังสือ ตอบกล่าวโทษนักองสวณ และว่าจะส่งพระ อุทัยราชามาเข้าเฝ้าที่กรุงเทพฯ เพื่อขอกลับไป ครองกรุงกัมพูชา แต่พระอุทัยราชาก็มิได้เข้า มาเฝ้าที่กรุงเทพฯ เพียงแต่ส่งเครื่องบรรณาการ มาถวายทุกปี แต่ไม่เคยเชื่อฟังนโยบายใด ๆ จาก กรุงเทพฯ กัมพูชาสวามิภักดิ์ต่อเวียดนามตลอด รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และถูกเวียดนามกดขี่อยู่ยาวนานจนปี พ.ศ. ๒๓๗๒

๒ 1 ก.ย. 2547

พระอุทัยราชาจึงมีหนังสือมาที่นักร้องอ้มและ
นักร้องด้วงในกรุงเทพฯ ขอพระราชทานอภัยโทษ
และขอให้ส่งกองทัพไปตั้งอยู่ที่พระตะบอง
เพื่อเป็นกำลังสนับสนุนพระอุทัยราชาซึ่งจะ
แข็งเมืองไม่ยอมตกอยู่ใต้อำนาจเวียดนาม
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรับสั่ง
ให้ตอบไปว่าทรงพระเมตตาต่อพระอุทัยราชา
เสมอ แต่พระอุทัยราชาเป็นผู้มีใจโหด ไม่
สามารถทำการอย่างเด็ดขาดจริงจึงได้ จึงมิได้
ก่อกบฏต่อเวียดนามจนกระทั่งตนเองถึงแก่
พิราลัยในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ (สมเด็จพระเจ้า-
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ,
๒๕๐๕, หน้า ๑๐๕ - ๑๑๕)

พระอุทัยราชาไม่มีโอรส มีแต่ธิดา
๒ องค์คือนักร้องแบน หรือนักร้องแป้น และ
นักร้องมี ทางเวียดนามก็จะสนับสนุนนักร้องแบน
ขึ้นครองกัมพูชาโดยมีข้อแม้ว่าต้องอภิเษก
สมรสกับเจ้าชายเวียดนาม เพื่อจะได้รวบรัด
เอากัมพูชาไปเป็นของเวียดนามโดยสิทธิขาด
แต่ขุนนางกัมพูชาไม่ยอม ทางเวียดนามเห็น
กัมพูชาคัดค้านรุนแรงจึงระงับเรื่องนี้ไว้ก่อน
แต่กวาดต้อนครอบครัวของพระอุทัยราชารวมทั้ง
พระธิดาทั้งสองไปไว้ที่ไซ่ง่อน ทำให้กัมพูชา
เกิดระส่ำระสาย อดเพียงขุนข้าหลวงใหญ่เวียดนาม
ประจำกัมพูชาแอบส่งคนเข้ามาในกรุงเทพฯ
เพื่อเกลี้ยกล่อมนักร้องอ้มให้เป็นพวกแล้วจะ
สนับสนุนให้ครองกัมพูชา แต่ขุนนางผู้ใหญ่
ของกัมพูชาไม่พอใจการปกครองของเวียดนาม
จึงลอบส่งคนเข้ามาติดต่อนักร้องด้วงในกรุงเทพฯ
ให้กำจัดนักร้องอ้ม แล้วกลับไปครองกัมพูชา

เมื่อทางกรุงเทพฯ ทราบข่าวเรื่องนักร้องด้วง
และสอบสวนได้ความว่า นักร้องด้วงจะกำจัด
พี่ชาย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
จึงโปรดเกล้าฯ ให้จำขังนักร้องด้วงไว้ก่อน

อีก ๒ ปีต่อมา (ปี พ.ศ. ๒๓๘๒)
นักร้องอ้มลอบติดต่อกับแม่ทัพเวียดนามใน
กัมพูชาเพื่อขอไปอยู่ด้วย พร้อมทั้งจับกุม
ขุนนางไทย และปล้นทรัพย์สมบัติของชาวเมือง
พระตะบอง พาลงเรือไปมอบให้เวียดนาม เมื่อ
ข่าวนี้ทราบถึงพระเนตรพระกรรณพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ
ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาเร่งออกไปเมืองพระ
ตะบอง ปรากฏว่าพระตะบองเหลือคนอยู่เพียง
๒ ใน ๓ นอกนั้นนักร้องอ้มพาไปเข้ากับ
เวียดนามหมด เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงเกณฑ์
คนจากเมืองสุรินทร์ สังขะ ศรีสะเกษ เดชอุดม
มาไว้ที่พระตะบองได้ราว ๔,๓๑๐ คน เพื่อเอา
ไว้รักษาชายแดน พร้อมทั้งส่งคนไปลาดตระเวน
หาข่าวกองทัพเวียดนามที่เมืองโพธิสัตว์

ส่วนนักร้องอ้มนั้นเวียดนามก็มีได้
ยกขึ้นครองกัมพูชา กลับส่งตัวไปไว้ที่ไซ่ง่อน
ส่วนนักร้องแบนถูกเวียดนามจับได้ว่าลอบ
ติดต่อกับญาติที่อยู่ในประเทศไทย จึงถูกจำขัง
ไว้ที่พนมเปญ และต่อมาก็ถูกลอบสังหาร แต่
ปิดความไว้เพราะเกรงว่าชาวกัมพูชาจะไม่พอใจ

ชาวกัมพูชาตามหัวเมืองต่าง ๆ พวกนี้
ก่อการจลาจลขึ้นทั่วไป จึงถูกทหารเวียดนาม
ฆ่าเสียเป็นจำนวนมาก ขุนนางกัมพูชาที่เหลือ
อยู่ต้องการให้นักร้องด้วงกลับไปครองกัมพูชา
จึงส่งหนังสือไปถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา

ให้ช่วยพลขนากองด้วงกลับไปครองกัมพูชา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานอภัยโทษให้นักองด้วง และโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาเข้ามารับออกไปอยู่ที่พระตะบองก่อนที่จะให้ลงไปอยู่ที่โพธิสัตว์ เพื่อชาวกำพูชาจะได้อุ่นใจ เนื่องจากค่ายคูประตูหอรบที่เมืองโพธิสัตว์ชำรุดมาก น้ำท่วม เเสบียงอาหารขาดสน จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมืองให้นักองด้วงใหม่ที่ให้เสียดเหนือเมืองโพธิสัตว์ ต่อมาฝ่ายไทยเห็นว่าเมืองใหม่อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางของประเทศกำพูชามาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้นักองด้วงไปอยู่ที่เมืองอุดงยาชัย (ห่างจากบันทายเพชรประมาณ ๔๐ เส้น) เจ้านายชาวกำพูชาพยายามหลบหนีมาอยู่กับนักองด้วง ราษฎรชาวกำพูชาชองสุ่มกันเป็นกองโจร เวียดนามปราบปรามไม่หวาดไหว จึงไปรับนักองอัมมาอยู่ที่พนมเปญ เพื่อแข่งกับนักองด้วง แต่หากำลังสนับสนุนจากชาวกำพูชาไม่ค่อยได้ ประกอบกับเกิดเหตุพิภิกขภัย และโรคระบาดในพนมเปญ พระเจ้าเวียดนามเที่ยวตรึงสั่งให้ถอยทัพไปอยู่ที่โจกุก ฝ่ายไทยเห็นกองกำลังเวียดนามถอยออกจากพนมเปญจึงตามไปยึดพนมเปญให้นักองด้วงกำพูชาจึงเสมือนถูกแบ่งออกเป็น ๒ ภาค ภาคเหนืออยู่ภายใต้การปกครองของนักองด้วงมีพนมเปญเป็นราชธานี มีกองทัพไทยสนับสนุน ภาคใต้อยู่ภายใต้การปกครองของนักองอัมมีโจกุกเป็นเมืองหลวง มีกองทัพเวียดนามสนับสนุน (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, ๒๕๐๔, หน้า ๘)

ในปี พ.ศ. ๒๓๘๕ มีการปะทะกันระหว่างกองกำลังฝ่ายไทยกับฝ่ายเวียดนาม ฝ่ายเวียดนามได้เปรียบ เจ้าพระยาบดินทรเดชาเห็นว่าไทยจะยึดพนมเปญอยู่ต่อไปไม่ได้จึงให้นักองด้วงกลับมาตั้งมั่นอยู่ที่อุดงยาชัย อีกครั้งหนึ่ง และสร้างเมืองอุดงยาชัยให้มั่นคงแข็งแรง ส่วนที่พนมเปญก็ยังคงมีกำลังส่วนหนึ่งรักษาอยู่ในระยะเวลาใกล้เคียงกันนั้นได้เกิดความไม่สงบขึ้นในแคว้นดังกล่าว พระเจ้าเวียดนามเที่ยวตรึงสั่งให้ถอนกำลังส่วนใหญ่กลับไปเวียดนาม การรบกับเวียดนามด้วยเรื่องกำพูชาจึงยุติลงระยะหนึ่ง (ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๕-๒๓๘๘) ระหว่างนี้ฝ่ายไทยได้ส่งกำลังเข้าครอบครองดินแดนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงไปจนถึงบริเวณเทือกเขาต่อแดนเวียดนามยึดได้เมืองตะโปน (ชโปน) เมืองวัว เมืองค่าน้อย เมืองพิน เมืองคำวน และกวาดต้อนผู้คนมาอยู่ที่กาฬสินธุ์และสกลนคร

ในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๓๘๘ เหตุการณ์ในดังกล่าวสงบลงประกอบกับเป็นฤดูน้ำ เวียดนามจึงส่งกองทัพเรือมาตีค่ายไทย-เขมรแตกแล้วเข้ายึดเมืองพนมเปญ และกำลังหลวง และยกต่อมาที่เมืองอุดงยาชัย ไทยส่งกองช้างออกบุกกองทัพเวียดนามแตกหนีไปไทยตามไปตั้งค่ายป้องกันทางเข้าทางน้ำที่จะมาเมืองอุดงยาชัย ๓ ค่าย และจัดทัพหนุนไปตั้งอยู่ทางที่จะไปเมืองโจกุก เวียดนามเห็นไทยป้องกันเข้มแข็งจึงเปลี่ยนกลยุทธ์ หันมาใช้วิธีเกลี้ยกล่อมนักองด้วงให้ยอมขึ้นแก่สองประเทศ เหมือนสมัยพระอุทัยราชา (นักองอัม

ถึงแก่พิราลัยแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๘๖) และ
ส่งคนมาเจรจากับเจ้าพระยาบดินทรเดชา
โดยสัญญาจะส่งญาติพี่น้องของนักองด้วง
ที่เวียดนามควบคุมไว้มาให้ ฝ่ายไทยเห็นว่า
การศึกกับเวียดนามด้วยเรื่องของกัมพูชานั้น
ยืดเยื้อมากกว่า ๑๐ ปี ประกอบกับพื้นที่ที่
นักองด้วงปกครอง เป็นพื้นที่ที่ค่อนข้างกันดาร
จะพัฒนาได้ยากกว่าพื้นที่ที่อยู่ในอาณาเขตของ
เวียดนาม เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงเห็นสมควร
ให้นักองด้วงมีหนังสือถึงพระเจ้าเวียดนาม
เทียวตริตกลงสงบศึกกับเวียดนาม

การที่เวียดนามเลิกความคิดที่จะรบ
เพื่อครอบครองกัมพูชาให้ถึงที่สุด มิใช่เพราะ
ถูกไทยขัดขวางแต่อย่างใดแต่เพราะในรัชสมัย
พระเจ้าเวียดนามเทียวตรินี้ ญวนถูกฝรั่งเศส
รุกรานจึงอยากจะสงบศึกทางนี้เสีย เพื่อจะได้
เตรียมกำลังไว้สู้กับฝรั่งเศสทางเดียว

ในปี พ.ศ. ๒๓๘๑ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระยา
เพชรพิชัย คุมพระสุพรรณบัฏ กับเครื่องราช-
อิสริยยศ ออกไปพนมเปญ สถาปนานักอง
ด้วงให้เป็นสมเด็จพระหริรัถย์รามาริบัติ เจ้า
กรุงกัมพูชา ต่อมาพระหริรัถย์รามาริบัติได้
ส่งนักองราชาวดี ซึ่งเป็นพระราชโอรสเข้ามา
ถวายตัวในกรุงเทพฯ และส่งเครื่องบรรณาการ
เข้ามาถวายในกรุงเทพฯ ทุกปี (เจ้าพระยา
ทิพากรวงศ์, ๒๕๐๔, หน้า ๘) ทางฝ่ายเวียดนาม
ก็ได้ตั้งให้สมเด็จพระหริรัถย์รามาริบัติ มียศ
อย่างเวียดนามและส่งตราประจำตำแหน่งมา
ให้ด้วย กัมพูชาส่งเครื่องบรรณาการไปให้

เวียดนาม ๓ ปีต่อครั้ง จนกระทั่งเวียดนาม
ตกไปเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสทั้งประเทศในปี
พ.ศ. ๒๔๒๖

นักองราชาวดีได้ครองกัมพูชาต่อ
จากพระราชบิดาในปี พ.ศ. ๒๔๐๓ ทรง
พระนามว่าสมเด็จพระนโรดมพรหมหริรัถย์
(พ.ศ. ๒๔๐๓ - ๒๔๔๗)

ไทยเสียกัมพูชาให้แก่ฝรั่งเศสใน ปี พ.ศ. ๒๔๑๐

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส
ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ และต้นพุทธ-
ศตวรรษที่ ๒๕ เริ่มต้นด้วยความต้องการของ
ฝ่ายไทยที่ต้องการจะนำฝรั่งเศสมาถ่วงดุลอำนาจ
อังกฤษ เช่นเดียวกับที่สมเด็จพระนารายณ์-
มหาราชทรงนำฝรั่งเศสมาถ่วงดุลอำนาจฮอลันดา
จุดเริ่มต้นของนโยบายนี้เกิดขึ้นเมื่ออังกฤษ
ยึดพม่าส่วนใต้ได้ในสงครามครั้งที่ ๑ พ.ศ.
๒๓๖๗ - ๒๓๖๘ รัฐบาลไทยเริ่มหวั่นเกรง
อิทธิพลของอังกฤษ ซึ่งนับวันจะขยายใกล้ไทย
เข้ามาทุกที จึงได้เสนอที่จะทำสัญญาทาง
พระราชไมตรีกับราชสำนักฝรั่งเศสไปยัง
รัฐมนตรีต่างประเทศฝรั่งเศสโดยผ่านกงสุล
ฝรั่งเศสประจำสิงคโปร์ ในปลายปี พ.ศ. ๒๓๘๓,
๒๓๘๔ และ ๒๓๘๖ จักรพรรดินโปเลียน
ที่ ๓ จึงทรงแต่งตั้งบูร์บูลอง (Bourboulon)
กงสุลฝรั่งเศสประจำเมืองมาเก๊าเป็นทูตมาเจรจา
แต่ฝรั่งเศสมิได้ให้ความสนใจอย่างจริงจัง
(สุวิทย์ ฝึกขาว, ๒๕๑๘, หน้า ๗-๘)

ฝรั่งเศสเริ่มให้ความสนใจต่อประเทศไทยมากขึ้นเมื่อทราบว่างังกฤษรบชนะพม่าในสงครามครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๓๕๖ และเข้าครอบครองดินแดนพม่าตอนล่างไว้ทั้งหมด นอกจากนั้นยังทราบว่าประเทศไทยได้ลงนามในสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๓๕๘ อีก ฝรั่งเศสจึงรู้สึกน้อยหน้าอังกฤษในด้านผลประโยชน์ทางการค้าและเกรงว่าอังกฤษจะใช้ภาคเหนือของประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของตนจากพม่าไปยูนนานอีกด้วย ดังนั้นฝรั่งเศสจึงส่ง ชาลส์ เดอมองติญี (Charles de Mortigny) กงสุลฝรั่งเศสประจำเชียงใหม่เป็นผู้แทนผู้มีอำนาจเต็มมาทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับประเทศไทย ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๕๘ สัญญานี้มีผลบังคับใช้ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๓๕๙ สนธิสัญญาดังกล่าวเป็นเพียงการวางพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองเท่านั้น ฝรั่งเศสมิได้ให้ความสนใจอย่างจริงจัง ในขณะที่ประเทศไทยมีความต้องการสูงสุดที่จะให้ฝรั่งเศสมาช่วยถ่วงดุลอำนาจอังกฤษ ความแค้นของฝรั่งเศสที่มีต่อไทยนั้นอาจเกิดจากเหตุผลหลายประการ อาทิ การเมืองภายในประเทศฝรั่งเศสเอง กล่าวคือจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ต้องทรงอาศัยเสียงสนับสนุนจากฝ่ายอนุรักษนิยม ซึ่งเป็นพวกคาทอลิก จักรพรรดิจึงต้องทรงทุ่มเทความสนใจไปทางประเทศเวียดนาม เพราะที่นั่นบาทหลวงฝรั่งเศสกำลังถูกต่อต้านอย่างหนัก ฝรั่งเศสถึงกับต้อง

ใช้กำลังเข้ายึดเมืองตูรานของเวียดนามในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ นอกจากนั้น ฝรั่งเศสยังต้องทำสงครามในยุโรป (รบกับอิตาลีในปี พ.ศ. ๒๔๐๒) ทางเอเชียตะวันออกไกลฝรั่งเศสก็ต้องทำสงครามกับจีนอีกครั้งหนึ่ง ในระหว่างที่ฝรั่งเศสทำสงครามกับจีนอยู่นั้น เวียดนามได้ถือโอกาสส่งกำลังเข้าปิดล้อมกองทหารฝรั่งเศสที่ประจำอยู่ในไซ่ง่อน (พ.ศ. ๒๔๐๓) ดังนั้น เมื่อเสร็จศึกกับจีนแล้ว ฝรั่งเศสจึงต้องทำสงครามครั้งใหญ่กับเวียดนาม สงครามครั้งนั้นยุติลงด้วยชัยชนะของฝรั่งเศส เวียดนามภาคใต้ทั้งหมดตกเป็นของฝรั่งเศสในปี พ.ศ. ๒๔๐๕ (สุรัตน์ วรารักษ์รัตน์, ๒๕๒๐, หน้า ๒๑๑)

หลังจากฝรั่งเศสได้แคว้นโคชินจีนของเวียดนามเป็นอาณานิคมแล้ว ฝรั่งเศสจึงพยายามขยายอิทธิพลเข้าไปในกัมพูชา มูลเหตุที่ฝรั่งเศสสนใจกัมพูชาเป็นพิเศษก็เพราะฝรั่งเศสพิจารณาเห็นว่า

๑) กัมพูชาเป็นดินแดนที่มีแม่น้ำโขงไหลผ่าน ฝรั่งเศสหวังว่า แม่น้ำโขงสายนี้จะเส้นทางนำฝรั่งเศสไปถึงมณฑลยูนนานของจีน ซึ่งฝรั่งเศสคาดว่าจะเป็ตลาดการค้าที่สำคัญยิ่ง

๒) กัมพูชามีทะเลสาบที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยปลานานาชนิด นอกจากนี้ยังมีสัตว์เลื้อยจำพวกโค กระบือ อีกเป็นจำนวนมาก ทำให้กัมพูชามีความสำคัญทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และมีความเหมาะสมที่จะเป็นศูนย์เสบียงอาหารที่สำคัญให้กับกองทัพฝรั่งเศสในเวียดนาม

๓) ฝรั่งเศสสามารถใช้กัมพูชาเป็นฐานทัพในการขยายอิทธิพลขึ้นไปทางเหนือของเวียดนาม (เพ็ญศรี คุ้ม, ม.ป.ป., หน้า ๒๑ - ๒๒; ๒๕๔๒, หน้า ๒๐)

ความสำคัญของกัมพูชาทั้งในด้านภูมิรัฐศาสตร์และด้านเศรษฐกิจ ทำให้กัมพูชากลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยกับฝรั่งเศสต้องหมกมุ่นกัน

ก่อนที่ฝรั่งเศสจะสนใจและขยายอิทธิพลเข้าไปในกัมพูชาในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ นั้น ประเทศไทยมีอิทธิพลเหนือประเทศกัมพูชามาแล้วหลายศตวรรษ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชาแน่นแฟ้นมากในรัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังสงครามไทย-เวียดนาม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินไทยเท่านั้นที่จะทรงเป็นผู้ประกอบพิธีราชาภิเษกพระเจ้าแผ่นดินกัมพูชา นอกจากนั้นกัมพูชายังต้องส่งพระราชโอรสเข้ามาศึกษาเล่าเรียน และรับการอบรมในกรุงเทพฯ

เมื่อฝรั่งเศสพิจารณาเห็นความสำคัญของกัมพูชาดังกล่าวแล้ว ฝรั่งเศสก็พยายามผูกไมตรีกับกัมพูชาให้แน่นแฟ้นขึ้น โดยเสนอจะช่วยกัมพูชาให้พ้นจากการเป็นรัฐบริวารของไทย แต่ต้องค้นโรคมพรหมหริภุชไม่ทรงตอบรับความช่วยเหลือของฝรั่งเศส และอ้างว่าประเทศไทยมีบุญคุณที่ช่วยให้กัมพูชาหลุดพ้นจากเวียดนามประกอบกับในขณะนั้นมีข้าหลวงไทยประจำอยู่ที่เมืองอุดงมีชัยเมืองหลวงของกัมพูชาด้วย

ต่อมานายพลเรือ โบนาร์ด (Admiral Bonard) ได้รับตำแหน่งผู้ว่าราชการดินแดนของฝรั่งเศสในอินโดจีนนายพลเรือผู้นี้ได้ดำเนินการความพยายามที่จะดึงกัมพูชาออกจากไทยโดยอ้างสิทธิของฝรั่งเศสที่ได้รับจากเวียดนามแต่เขาพ้นตำแหน่งไปก่อนที่จะดำเนินการสำเร็จ

บุคคลสำคัญที่ทำให้ฝรั่งเศสยึดครองกัมพูชาได้ก็คือ นายพลเรือ ลากรองดิแยร์ (Admiral de La Grandiere) ซึ่งมารับตำแหน่งต่อจากนายพลเรือโบนาร์ด เขาเป็นบุคคลที่มักจะดำเนินนโยบายอิสระจากการควบคุมของกระทรวงทหารเรือและอาณานิคม ในวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ เขาได้นำเรือรบ ๒ ลำมาที่เมืองอุดงมีชัย ขอเข้าเฝ้าพระเจ้าบรมมหาราชวังแล้วทูลชักชวนให้ทรงเห็นความสำคัญและประโยชน์ที่กัมพูชาจะได้รับ ถ้าทำสัญญายอมเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส พร้อมทั้งถวายร่างสัญญาที่เตรียมมา พระเจ้าบรมมหาราชวังทรงบายเบี่ยงขอรายงานทางกรุงเทพฯ ก่อน แต่ลากรองดิแยร์ไม่ยอม ในที่สุดพระเจ้าบรมมหาราชวังก็ต้องทรงลงพระนามยอมเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศสในวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ และเพื่อเป็นการยืนยันว่าพระองค์ถูกบังคับให้ทำสัญญา พระเจ้าบรมมหาราชวังจึงมีพระราชสาส์นมากราบทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถวายสัตย์ปฏิญาณว่าจะขอเป็นข้าพระบารมีไปจนสิ้นชีวิต (สุรัตน์ วรวัชรรัตน์, ๒๕๒๐, หน้า ๒๑๔ - ๒๑๕)

แม้จะมีหลักฐานอ้างอิงแสดงความบริสุทธิ์ของพระเจ้าบรมมหาราชวังว่า ได้ตกลงทำ

สัญญากับฝรั่งเศสด้วยความจำใจแต่เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ ประกอบแล้วจะพบว่าการกัมพูชา ซึ่งต้องตกเป็นรัฐบริณการของไทยและเวียดนาม ได้พยายามหาทางออกเพื่อเอกราชและบูรณภาพแห่งดินแดนของประเทศตนอยู่เสมอ อาทิ ในปี พ.ศ. ๒๓๙๑ นักองด้วงได้พยายามเป็นมิตรกับฝรั่งเศสเพราะหวังจะให้ฝรั่งเศสช่วยเหลือดินแดนบางส่วนที่ถูกเวียดนามยึดไปกลับคืน ฉะนั้น การที่พระเจ้านโรดมฯ ยอมลงพระนามในสนธิสัญญายอมเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส อาจจะเป็นได้ทั้งในแง่ที่ว่าพระเจ้านโรดมฯ ถูกบังคับ หรือเพราะทรงเต็มพระทัย เพราะเห็นทางออกที่ดีกว่า หรือพระองค์ทรงเกรงกลัวอำนาจทั้งไทยและฝรั่งเศส จึงดำเนินนโยบายเหยียบเรือสองแคม (เพ็ญศรี ตึก, ม.ป.ป., หน้า ๒๗; ๒๕๔๒, หน้า ๒๕)

ฝ่ายประเทศไทยไม่ยอมรับสัญญาดังกล่าว และถือว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่มิชอบ เพราะพระเจ้านโรดมฯ ไม่มีสิทธิจะทำการตกลงใด โดยปราศจากความยินยอมจากไทย รัฐบาลไทยจึงยื่นประท้วงไปยังนายครูแอง เดอ ลูส์ (Drounyn de Lhuys) รัฐมนตรีต่างประเทศ ฝรั่งเศส และนายพลเรือลากรองดิแยร์ เองด้วย แต่การประท้วงของไทยไม่ได้ผล รัฐบาลไทยจึงตอบโต้ด้วยการส่งคนไปทำสัญญาลับกับกัมพูชาเพื่อยืนยันว่ากัมพูชาเป็นประเทศราชของไทยตามกฎหมาย สัญญาดังกล่าวลงนามกันวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ และให้สัตยาบันในวันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๖ (นับปีอย่างเก่า) โดยได้

รับการสนับสนุนจาก เซอร์ โรเบิร์ต ชอมเบอร์ก (Sir Robert Schomberg) กงสุลอังกฤษประจำประเทศไทย ทั้งนี้เพราะอังกฤษต้องการจะหยุดยั้งการขยายตัวของฝรั่งเศส ซึ่งเข้าไปตั้งมั่นอยู่ในแคว้นโคจีนจีนเพราะเกรงว่าฝรั่งเศสจะขยายตัวต่อไปในประเทศไทย และมะละกาอันจะมีผลกระทบต่อผลประโยชน์ของอังกฤษในประเทศไทย และขัดขวางการค้าของอังกฤษระหว่างอินเดียกับจีน

นายกาเบรียล โอบาเรต์ (Gabriel Aubaret) กงสุลฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ ได้รับข่าวการทำสัญญาลับไทย - กัมพูชา พ.ศ. ๒๔๐๖ ก็รีบแจ้งไปยังรัฐมนตรีต่างประเทศฝรั่งเศส และได้รับคำสั่งให้หาทางเจรจาให้ไทยยอมรับอำนาจของฝรั่งเศสเหนือกัมพูชา และยอมยกเลิกสัญญาลับไทย - กัมพูชาดังกล่าว แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น ฝรั่งเศสจึงเริ่มใช้ “นโยบายเรือปืน” (Gun Boat Policy) กับไทยเป็นครั้งแรก โดยการนำเรือมิตราย (Metraillie) มาจอดอยู่ริบบาลไทยที่หน้าสถานกงสุลฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ พร้อมกับแจ้งให้รัฐบาลไทยทราบ ว่า รัฐบาลฝรั่งเศสต้องการให้ประเทศไทยยกเลิกสัญญาลับที่ทำกับกัมพูชา (สุวิทย์ พิภขาว, ๒๕๑๘, หน้า ๕-๖) การเจรจาเพื่อทำสนธิสัญญาระหว่างฝรั่งเศสกับไทยเรื่องกัมพูชาจึงเริ่มขึ้นการเจรจาใช้เวลาเพียง ๒ - ๓ วัน ก็มีการลงนามในสนธิสัญญากันในวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๘สาระสำคัญของสนธิสัญญามีดังนี้คือ

๑) ประเทศไทยยอมรับว่ากัมพูชาเป็นประเทศที่อยู่ในความคุ้มครองของฝรั่งเศส และยอมยกเลิกสัญญาฉบับที่ทำไว้กับกัมพูชาในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๖

๒) ฝรั่งเศสยอมรับรองว่า กัมพูชาเป็นประเทศเอกราชแม้ว่าจะอยู่ในความคุ้มครองของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสยินยอมให้กัมพูชาส่งเครื่องราชบรรณาการมาทูลเกล้าฯ ถวายพระมหากษัตริย์ไทย ถ้าเป็นความประสงค์ของฝ่ายกัมพูชา นอกจากนั้นยังยินยอมให้เจ้านายกัมพูชาเข้ามารับการศึกษาบรมในกรุงเทพฯ ได้ด้วย

๓) ฝรั่งเศสยอมรับอำนาจอธิปไตยของไทยที่มีอยู่เหนือเมืองพระตะบอง นครวัด และเมืองลาว

“มาตรา ๔ เขตแดนเมืองปัตบอง นครเสียมราบ และเมืองลาวของไทย ซึ่งติดต่อกับเขตแดนเขมร ฝรั่งเศสยอมรับให้คงอยู่ตามที่ซึ่งได้สังเกตกัน ในการนี้พวกเขมรไม่ล่วงเบียดเบียนในเขตแดนไทย ไทยไม่ล่วงเบียดเบียนในเขตแดนเขมรที่มีต่อกัน ไทยและเขมรจะจัดขุนนางไปปักปันเขตแดนกันตามที่กำหนดสำคัญ ในการนี้ขุนนางฝรั่งเศสต้องไปเป็นพยานพร้อมด้วย...” (เพ็ญศรี คุ้ม, ม.ป.ป., หน้า ๒๕; ๒๕๔๒, หน้า ๓๒ - ๓๓)

สนธิสัญญาฉบับนี้รัฐบาลฝรั่งเศสไม่ยอมให้สัตยาบัน อ้างว่ามาตรา ๔ ให้

ประโยชน์แก่ฝ่ายไทยมากเกินไป การให้ไทยมีอธิปไตยเหนือลาว จะเป็นอุปสรรคต่อการค้าของฝรั่งเศสในอินโดจีน เพราะแม่น้ำโขงไหลผ่านกลางดินแดนไทย - ลาว รัฐบาลฝรั่งเศสมีความคิดว่า ฝรั่งเศสไม่ควรรับรู้เรื่องอธิปไตยของไทยเหนือดินแดนดังกล่าว เพื่อฝรั่งเศสจะได้นำเอาวิธีแบบเดียวกับที่ใช้ในเรื่องกัมพูชามาใช้ในกรณีของลาวต่อไป รัฐบาลฝรั่งเศสจึงสั่งให้โอบาเอร์ต์ แก้อรรถความในมาตรา ๔ ของสนธิสัญญา โดยตัดคำว่าประเทศลาวออกไป โอบาเอร์ต์จึงมีหนังสือถึงเจ้าพระยา-ศรีสุริยวงศ์ สมุหพระกลาโหม ขอเปลี่ยนเนื้อความในมาตรา ๔ เสียใหม่ ฝ่ายไทยเห็นว่าข้อเสนอใหม่ของฝรั่งเศสจะทำให้สัญญาถ่วงงืดขึ้น การเจรจาจึงยืดเยื้อ

ในระหว่างที่ไทยกำลังเจรจากับฝรั่งเศสอยู่นั้น รัฐบาลอังกฤษและกงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯ (Thomas George Knox) ได้ถวายคำปรึกษาแก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสนับสนุนให้พระองค์เปิดเจรจาโดยตรงกับรัฐมนตรีต่างประเทศฝรั่งเศส

ท่าทีของอังกฤษมีส่วนทำให้ฝ่ายไทยตัดสินใจยกเลิกการเจรจากับฝรั่งเศส ซึ่งยังผลให้กงสุลฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ เริ่มหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และคุกคามประเทศไทยหนักขึ้น จนในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องตัดสินใจสั่งคณะทูตไปปารีสในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๑๐ เพื่อเจรจาสันติสัญญากับรัฐบาลฝรั่งเศส

โดยตรง เพราะทรงพิจารณาเห็นว่าอังกฤษ คงไม่ช่วยเหลือไทยอย่างจริงจัง ดังปรากฏใน พระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงคณะทูตไทยที่ไป ปารีสว่า

“...อังกฤษกับฝรั่งเศสก็ได้กระทำการใดให้กระทบกระเทือนต่อกัน และปฏิบัติต่อกันฉันท์มิตรและเพื่อนมนุษย์ ไม่เหมือนกับที่พวกเขาได้ทำพวกเราเหมือนคนป่าเถื่อนคงมิใช่มนุษย์เหมือนพวกมันนั้นแล ทั้งยังคิด แต่ว่าเป็นสัตว์สำหรับพวกมันจะทะและเถื่อ ทั้งหลอกใช้แรงดัง โค กระบือ ทั้งเรายังไม่รู้ว่พวกมันมีเล่ห์กระเท่ห์เพทุบายที่จะแบ่งแยกพระราชอาณาเขตสยามของเรากันอย่างไร...” (เฟรด ดับลิว ริกส์, ๒๕๑๕, หน้า ๓๕)

นโยบายของอังกฤษต่อกรณีความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศส เป็นไปตามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคาดไว้ กล่าวคือ ในวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๐ หลังจากที่ทรงส่งคณะทูตไปปารีสแล้ว ลอร์ด สแตนเลย์ ได้มีคำสั่งมายังกงสุลน็อกซ์ ว่า

“...ท่านต้องระมัดระวัง และหลีกเลี่ยงการแข่งขันเพื่อแสวงหาอิทธิพลใด ๆ กับผู้แทนฝรั่งเศส ผู้ซึ่งท่าน

จะต้องพยายามสร้างสัมพันธไมตรีด้วย รัฐบาลของสมเด็จพระนางเจ้าไม่ปรารถนาจะปฏิบัติการเป็นผู้พิพากษา หรือผู้ชี้ขาดปัญหาใด ๆ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นระหว่างฝรั่งเศสกับไทย อีกทั้งยังไม่ประสงค์จะสัญญาให้ความหวังใด ๆ แก่พระมหากษัตริย์ไทย ว่าอังกฤษจะเข้าไปแทรกแซง เพื่อผลประโยชน์ของพระองค์...” (เพ็ญศรี คุ้ม, ม.ป.ป., หน้า ๓๖; ๒๕๔๒, หน้า ๓๕)

คณะทูตไทยที่ไปปารีสสิ้นสุดการเจรจาด้วยการลงนามในสนธิสัญญา เมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๐ ซึ่งมีผลให้ประเทศไทยต้องเสียดินแดนกัมพูชาส่วนใหญ่และเกาะอีก ๖ เกาะ เป็นพื้นที่ประมาณ ๑๒๔,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประเทศไทยต้องยกเลิกการเรียกร้องสิทธิเหนือกัมพูชาเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับการที่ฝรั่งเศสยอมรับว่าประเทศไทยมีสิทธิเหนือเสียมราฐ พระตะบอง กัมพูชาซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของไทยมาเป็นเวลา ๘๔ ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเป็นต้นมา ต้องตกไปเป็นของฝรั่งเศส พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงสละดินแดนส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักรให้แก่ฝรั่งเศส เพื่อรักษาพระราชอาณาจักรส่วนใหญ่เอาไว้ (เฟรด ดับลิว ริกส์, ๒๕๑๕, หน้า ๓๗)

รายการอ้างอิง

- กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (๒๕๐๕). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒ เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.
- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (๒๕๐๔). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.
- เพ็ญศรี คู้ก. (ม.ป.ป.). การฟื้นฟูทางพระราชไมตรีและสัมพันธภาพทางการทูตระหว่างไทยและฝรั่งเศส ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๙๕ - ๒๔๑๐). กรุงเทพฯ : ม.ป.ท. (เอกสารอัดสำเนา)
- _____. (๒๕๔๒). การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม). กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- ริกส์, เฟรด ดับลิว. (๒๕๑๕). การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า (อมร โสภณวิชเชษฐวงศ์ & เอกวิทย์ ณ ถลาง, ผู้แปล). กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. (๒๕๑๔). เรื่องทรงตั้งเจ้าประเทศราชกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สุรัตน์ วรจักรรัตน์. (๒๕๒๐). ไทย - พม่า ปัญหาการเผชิญหน้าการคุกคามของตะวันตก ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุวิทย์ พิภขาว. (๒๕๑๘). ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศส ร.ศ. ๑๑๒ ถึง ร.ศ. ๑๒๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓ - ๑๙๐๓). ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
-